

„A Duna hullámain”

Beszámoló Dr. Laura Stancu, az ACNSAS igazgatója 2014. március 27-én Bukarestben elhangzott előadásáról

A sajtó rendkívüli érdeklődése mellett¹ zajlott 2014. március 27–28-án Bukarestben a negyedik alkalommal megrendezett *A román kommunizmus* című országos konferencia. A hírszerzés különleges operatív műveleteiről Laura Stancu, az ACNSAS² igazgatónöje tartott előadást „A Duna hullámain. Új levéltári források a különleges valutáris műveletekről” címmel. A Román Titkosszolgálat (Serviciul Roman de Informatii, továbbiakban: SRI) és a Román Hírszerző Szolgálat (Serviciul de Informatii Externe, továbbiakban: SIE) levéltáraiból átadott és titkosítás alól feloldott fond anyagai alapján hiteles, összefüggő képet adott a kommunista korszak hírszerzésének titkos valuta ügyleteiről.

2013 őszén felgyorsult az ICE-Dunarea külkereskedelmi vállalat SRI-nél, illetve SIE-nél őrzött operatív anyagai titkosításának feloldása és átadásának folyamata. Március 26-án a Consiliului National pentru Studierea Arhivelor Securitatii, azaz a Securitate Irattárait Vizsgáló Országos Bizottság (a továbbiakban: CNSAS) honlapján az említett ügyben egy tájékoztató jelent meg, amely szerint: „A volt iratmegőrzőtől történt átvétel következtében tudatjuk, hogy a mai naptól, azaz 2014. március 26-tól a CNSAS-ban kutathatóvá váltak a Dunarea külkereskedelmi vállalat különleges valutáris műveletek [Operatii Valutare Speciale, a továbbiakban: OVS] fondjának dokumentumai.” Továbbá a közlemény tájékoztatta a nyilvánosságot, hogy „múlt pénteken [március 21.] a román hírszerző szolgálat 1498 dossziét, összességében 3128 kötetet adott át a CNSAS-nak”. Tehát a volt Securitate által összeállított jegyzékek, beleértve a „Dunarea” levéltári fond, vagyis az operatív külkereskedelmi dokumentumok is kutathatóvá váltak mindkét kutatói csoport számára. Egyik csoportot a törvényi előírások alapján akkreditált tudományos kutatók alkotják, a másikat pedig azok a román állampolgárok, akikről adatok szerepelnek a „Dunarea” fondban, így a róluk nyilvántartott adatok megismeréséhez való jogot gyakorolhatják.

Románia a második világháború után új politikai érdekszférában találta magát. A kommunizmus kiépülése magával hozta az ország hagyományos gazdasági kapcsolatainak gyengülését, sőt a hidegháború súlyosbodásával külkereskedelme nyugati kapcsolatrendszerének teljes elsorvadását. A Gheorghe Gherghiu-Dej fémjelezte korszakban a békés együttélési politika hivatalos kurzusa erőteljesen befolyásolta a gazdasági kapcsolatok újrakezdését. A csatlós helyzetből fakadó elkötelezettség minimálisra csökkentette a román gazdaság valutaalapját. A valutahiány megoldását már a deji időkben a Securitate kapta meg állandó és fő feladatként. A Securitate szervezetén belül a „valutáris hozzájárulás” – így nevezték a valutabeszerezést – feladata az I. sz. Hírszerzés Igazgatóságára (Directia de Informatii Externe, továbbiakban: DIE) hárult, amely a feladat maradéktalan megoldása érdekében a II. Kémelhárítási Igazgatósággal (Directia II Contraspionaj) működött együtt megalakulásától, vagyis 1951-től. A Hírszerzési Igazgatóság keretében már az ötvenes évek végétől szervezett formában szakosodott LC³ osztály foglalkozott a különleges valuta-műveletekkel.

Az előadás során csak említés szintjén kerültek elő olyan műveletek, amelyeket a hírszerzés az elhárítással karöltve hajtott végre.

A „Betakarítás”, vagyis a „Recolta” fedőnevű művelet keretében olyan személyeket kerestek, akiket a II. világháború alatt a náci rendszer meghurcolt, ezek kártalanítási ügyében eljárva busás összeget gyűjtve be az NSZK-tól. Szintén fontos bevételi forrást jelentett az állambiztonsági szerveknek a zsidó származású román állampolgárok

emigrálásának engedélyezése, továbbá a német származású román állampolgárok részére alkalmi vagy kivándorlási vízumok kibocsátása.

A hírszerzők az „Emlékmű”, vagyis a „Monumentul” fedőnév alatt bonyolították a világháborúban elesett német katonák sírjának gondozását, legalábbis ezen a jogcímen további valutaösszegeket szereztek a nyugatnémet államtól.

Az „Elismerés”, vagyis a „Recunostinta” művelet a második világháború alatt a német hadseregbe besorozott német ajkú román állampolgárok és azok leszármazottai nyugdíj jogosultságának megszerzésére irányult, és ebben az esetben sem az érintett hozzátartozók, illetve leszármazottai jártak jól, csupán egy újabb jogcím volt arra, hogy a diktatúra valutára tegyen szert.

Dr. Laura Stancu, a levéltár igazgatója külön kitért egy jellemző esetre, amelyen keresztül bemutatta, hogyan is működött egy különleges valutáris művelet, jelen esetben az emberkereskedelem.

Henry Jakober 1900. október 20-án született Munkácson, még az Osztrák–Magyar Monarchia idején. 1929-ig testvérével, Mihállyal közös gabonakereskedésük volt Szatmárnémetiben. 1929-ben a cég Bécsbe tette át székhelyét, és Bukarestben csak egy leányvállalat maradt, amelyet Katz Móric (románul: Katz Mauriciu) irányított. 1930 és 1934 között Jakober kitelepedett Angliába, de kereskedelmi kapcsolatait továbbra is fenntartotta a romániai cégekkel. Rendszeresen látogatta Romániát 1929 után. Sikeres angol kereskedő, majd végül a Cookson Oilcakes & Oilseed Company igazgatója lett. 1958-ban Romániába látogatott, amikor is a londoni rezidentúra „Pavelescu Dorin” fedőnevű, alias Marcu Gheorghe fedésben lévő tisztén keresztül segítette a román hatóságoknak 11 darab Landrace fajdisznó beszerzésében és Romániába juttatásában.⁴

1959-ben az I. Hírszerző Igazgatóság VI. Ügyosztálya kilátásba helyezte Jakober Henry ügynöki munkába való bevonását műszaki tudományos vonalra „Kraus” fedőnéven. Ügynöki ellenőrzés céljából a VI. Ügyosztály „Irina” fedőnevű ügynökét szivárogtatta be a célszemély környezetébe.

1961. 11. hó 15-én kelt határozattal nyitották meg az egyéni műveleti dossziét.⁵ Ebben sok más operatív anyag mellett becsatolva megtalálható Jakober kézzel írott angol nyelvű beszervezési nyilatkozata, melyben fogadalmat tett arra vonatkozóan, hogy mindent megtesz azért, hogy a vele kapcsolatba kerülő személyek ne beszéljenek és cselekedjenek a román állam érdekeivel ellentétesen.⁶

Jakober, alias „Kraus” ügynök eredeti, angol nyelven írt nyilatkozata

Buc. 18.V.94.

I am making all necessary steps that none of the people going out from here with my intervention, will ever talk or act in any way detrimental or do anything against the interests and prestige of the Romanian State.

H. Jakober

DECLASSIFICAT

(ACNSAS fond OVS, 2871. dosszié, 4. kötet, 335.)

Az operatív tisztek vagy „argonauták” – Laura Stancu szóhasználata szerint – a bemutatott források szerint 1958 és 1961 között számos kombinációt hajtottak végre Jakober angol kereskedővel, aki tenyészállatokat küldött zsidó származású román állampolgárokért cserébe. A tenyészállatokat a belügyminisztérium illetékes háttérigazgatóságának adták át. A hírszerzés több tucat tisztje mellett az ügyről a londoni rezidentúrán két tiszt és a „H” munkatársak, azaz a rejtjelezők tudtak.

A belügyminisztérium háttér-igazgatósága 1958-ban kezdeményezte a perisi Állami Mezőgazdasági Vállalat létrehozását. A cég működési alapelve az volt, hogy a „beszerzett” állatok ellenértékéért zsidó polgárok külföldre távozását engedélyezték. Az állatfajok közül két fajtiszta juhtípus érkezett Romániába, a Colbred és a Down.⁷

tip Down

Cap de oaie Colbred

(ACNSAS fond OVS, 2871. dosszié, 16 kötet, 31.)

A Dej-korszak hírszerzésének OVS-tisztjei 1961-ben a kombinációs műveletekkel 216 170 dollár értékben fajtiszta állatot, 9110 dollár értékben automatizálási műszaki berendezést, 290 270 dollár értékben szerszámgepet szereztek meg. A tervgazdálkodás a hírszerzés ezen területén is érvényesült, újabb és újabb utasítások érkeztek feléjük,

hogy fokozzák tevékenységüket. A folyamatosan növekvő fajtisza állatállomány elhelyezésére a román állambiztonság kénytelen volt külön erre a célra saját alárendeltségébe tartozó állami gazdaságokat létrehozni. A román hírszerzés tevékenysége néhány év elteltével nyilvánosságot kapott.

1962-ben a *Sunday Telegraph* az emberkereskedelemről a következőket írta:

„Románia arról volt ismert, hogy az egyetlen olyan ország a kelet-európai térségből, amelynek »rögzített árlistája« volt a nemkívánatos személyek szabadon engedéséről. Egy emigrálást 500–3000 fontsterlingnyi összegért »intézték el.«⁸ Hogy az angol elhárítás vagy csak az oknyomozó újságírók munkáját dicséri ez a leleplezés, a levéltári forrásokból nem derül ki. Ez a nyilvánosság azonban nem befolyásolta a hírszerzés különleges valuta-ügyleteit.”

1965-ben a megkötött megállapodások nyomán egy új baromfitenyésztő üzem került a perisi Állami Gazdaság alárendeltségébe. Ez volt a tancabesti-i egység, azaz állami gazdaság.

A tancabesti-i Állami Gazdaság

(ACNSAS, OVS fond, 2871. dosszié, 16. kötet)

A speciális valuta-ügyletekből származó összegek a Román Népköztársaság Állami Bankjába (Banca de Stat al Republicii Populare Romania) kerültek.

Ceaușescu 1965-ös hatalomra kerülése után is tovább folytatódtak a különleges valutáris műveletek. 1968. június 1-jén a 16. számú törvény hozta létre a Román Külkereskedelmi Bankot (Banca Romana de Comert Exterior, továbbiakban: BRCE) úgy, hogy a Román Nemzeti Bank (Banca Nationala a Romaniei, továbbiakban BNR) külkereskedelmi főosztályát kiszervezték. A Román Külkereskedelmi Bank feladatai között szerepelt az állam és a párt politikájának megvalósítása a kifizetési, hitelezési és a valutáris bankügyletek ellenőrzése területén, különös tekintettel a külföldi műveletekre. Ez egyben azt is jelentette, hogy a továbbiakban ez az új pénzügyi intézmény a DIE specializált bankja lett. A Külkereskedelmi Bank különleges valuta-műveletekhez kapcsolódó számláinak kivonatai, 50 levéltári őrzési egységbe kötve, ma már a szaklevéltárban kutathatók. Ezek tanúskodnak többek között a vízumkibocsátással kapcsolatos, illetve más hírszerző vonalon bonyolított valutáris műveletekről. A műveletek pénzügyi nyilvántartása kettős volt, egyrészt a BRCE, másrészt a különleges valutáris műveletek szervezeti egységei is könyvelték a bevételeket. Az így megnyitott számlákról az összegeket csak úgy lehetett leemelni, ha erre (állam)elnöki rendelkezés adott felhatalmazást. Ezen rendelkezések előkészítéséért a pénzügyminiszter és a belügyminiszter, rajtuk kívül pedig vagy a Román Nemzeti Bank kormányzója, vagy a BRCE elnöke felelt.

A hírszerzés nemcsak pénzügyi nyilvántartást, hanem operatív nyilvántartást is vezetett. Így az akkor készült jegyzékekből képet alkothatunk az emberkereskedelem mértékéről is. Listát készítettek ugyanis mindazokról, akiknek az Útlevíl és Vízum Bizottság engedélyt adott, és összesítették az adatokat havi, illetve éves bontásban, kategóriákba sorolva az eltávozott személyeket. Az 1982. évi statisztika, amely az országot különleges valutáris ügylet keretében elhagyó zsidó származású állampolgárokról készült, a következő képet mutatja havi bontásban.

Hónap	összesen	Izrael		Egyéb irány	
		A	B	A	B
1	2	3	4	5	6
január	50	15	24	6	5
február	72	19	46	1	6
március	57	10	41	3	3
április	108	29	77	2	0
május	73	18	50	3	2
június	75	14	49	3	9
július	182	59	108	6	9
augusztus	179	60	114	3	2
szeptember	216	59	145	5	7
október	198	45	153	-	-
november	201	58	139	2	2
december	172	42	118	5	7
Összesen 1982-ben	1583	428	1064	39	52

Megjegyzés a táblázathoz: az 1982. december 25–31. közötti időszakban kb. 25 személy távozott, akik a jelen nyilvántartásból kimaradtak.

(ACNSAS fond OVS, 2871. dosszié 11/a. lapon található eredetivel megegyező megjegyzés és táblázat.)

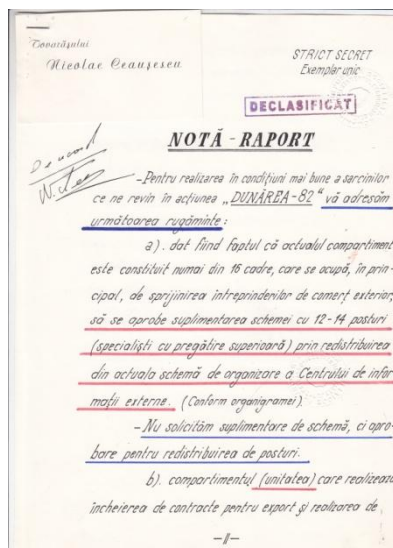
A különleges valutáris ügylet keretében kiutazási engedélyt kapott személyeket szakképzettségük és koruk alapján különböző fizetési kategóriába sorolták. Az A kategóriába kerültek az egyetemisták, akikért fejenként 3000 dollárt kellett fizetni, a B kategóriába tartoztak a munkások és hivatalnokok 1700 dollárral, a C kategóriába a foglalkozás nélküliek, a háztartásbeliek, illetve az iskolás gyerekek 600 dollár fejpénzért, és az utolsó, D kategóriába kerültek a nyugdíjasok, akikért csak 500 dollár volt a váltóérték.⁹

A Valutáris Műveletek (OV) Osztály feladatait a Teodor Coman belügyminiszter által 1976. augusztus elsején kiadott 00477 számú parancs szabályozta:

1. Speciális műveleteket és kombinációkat szervez valuta beszerzése céljából.
2. A területnek megfelelő ügyek biztonsági munkájának megszervezése.
3. Eligazítja és vezeti a hálózatokat a speciális jellegű kereskedelmi műveletek felderítésére: termékekre eredetigazolás kiállítása; kézfegyver forgalmának biztosítása; a különböző ügyletekből származó jutalék beszedése; külföldön cégek alapítása; kereskedelmi műveleteket hajt végre olyan országokban, ahol nincs áfa és nincsen vámilleték; embargó alatt álló kereskedelmet folytat, speciális banki műveleteket végez.
4. Országhatáron belül és kívül operatív bázist (ügynökök) hoz létre az idegen állampolgárok soraiban.
5. Nyilvántartja az országba behozott valutaösszegeket a BRCE-ben nyitott speciális számlán.

A román hírszerzés második embere, Ion Mihai Pacepa tábornok 1978. júliusi szökésének következményeként a Hírszerzési Igazgatóság (DIE) átszervezésével létrejött egy „új” szervezet, a Külföldi Hírszerzési Központ (Centrul de Informatii Externe, továbbiakban: CIE).

Ennek keretében hozták létre a Különleges Valutáris Akciók (Actiuni Valutare Speciale, továbbiakban: AVS) egységet. Ennek a szervezeti egységnek a tevékenységét Zagonaeanu Gheorghe tábornok felügyelte, aki a CIE helyettes vezetője is volt. Időnként e területnek saját vezetője volt. Ez történt 1979 októberében is, amikor ezt a feladatot Andronic Stelian ezredes vette át. Később, 1980 júniusától a hatékonyságra való hivatkozással ezt a tevékenységet Stamatoiu Aristotel tábornokra, a CIE későbbi vezetőjére bízta. A terület kiemelt jelentőségét jelzi, hogy 1982-ben a Román Szocialista Köztársaság államtanácsa 1982. október 15-én kelt 382-es számú rendelete hozta létre a „Dunarea” külkereskedelmi vállalatot. Valójában az UM 0107 egységjelű valutaszerezésre specializált igazgatóságot fedte ez a külkereskedelmi vállalat, amelynek irányításába Ceaușescu, mint főparancsnok, közvetlenül is beavatkozott, szervezési és hatásköri utasításokat adva az egységnek. Az előadáson bemutatott irat széljegyzetén látszik Nicolae Ceaușescu kézzel írt jóváhagyása.

(ACNSAS Fond OVS, 293.)

A hírszerzés (CIE) főnökének, Nicolae Plesita tábornoknak a parancsára az UM 0107 egységjelű alakulat székhelye átköltözött a Róma utca 48. szám alá. Sőt egy 1983-as jelentésből az is kiderült, hogy komoly legendásítás, azaz rejtés védte az objektumot. A hírszerzés alapította „Danamia N. V.” Romanian Branch és az „Agrosol” A.G. Bucharest Branch külkereskedelmi vállalatok székhelyei szerepeltek az említett ingatlanra bejegyezve.

Az UM 0107 AVS egység fedett székháza napjainkban

A létrehozás után egy évvel az UM 0107-es vagy „Dunarea” külkereskedelmi vállalatnál 135 személy dolgozott, ebből 125 fő volt hivatásos tiszt. Ezek az adatok és az a bemutatott lista, amely a hírszerzés külkereskedelmi vállalatait ismertette gazdasági ágazatonként, meggyőzően bizonyította, hogy a Ceaușescu-diktatúra titkosszolgálatai közvetlenül irányították Románia külkereskedelmét.

SERVICIUL /
INTREPRINDEREA

TOTAL, din care :

SERVICIUL 1 din care :

- Uzinexport
- Universal-Autotractor
- Mecanoexport
- Arcom
- Industrialexport
- Tehnoinport
- Autodacia
- Activ.nume pr.

SERVICIUL 2 din care :

- Electronum
- Masinexport
- Electroexport
- Mefin
- ICECOOP
- Activ.nume pr.

SERVICIUL 3 din care :

- Danubiana
- Chimica
- Activ.nume pr.

SERVICIUL 4 din care :

- Metalexportimport
- Activ.nume pr.

SERVICIUL 5 din care :

- Arpimex
- Confex
- Romanoexport.
- Romsit
- Activ.nume pr.

SERVICIUL 6 din care :

- Tehnoforest
- Vitrocim-Forexim
- Ilexim
- Activ.nume pr.

(ACNSAS fond OVS 1067. dosszié, 1. kötet, 5.)

Az IC „Dunarea” külkereskedelmi vállalat tevékenységi köre semmiben sem tért el a hatvanas-hetvenes évek hasonló profilú szervezeti egységei részére meghatározott tevékenységi köröktől. Továbbra is a bizalmas jutalékok megszerzése, a külföldi kereskedelmi partnerek közötti közvetítés, a semlegesítés (valójában a Nyugatról behozott termékek harmadik országbeli [afrikai, közel-keleti] piacokon való forgalmazását jelentette), a banki pénzügyi döntőbíráskodás (amit a BRCE szakemberei valósítottak meg), a fiktív számlázás (olyan alulszámlázási és túlszámlázási műveletek, amelyek külföldi partnerekkel kötött export-import szerződések alapján történtek, így vételeztek be a szerződési feltételektől eltérő többletösszegeket), a törvényben meghatározott illegális valutatulajdonosoktól deviza begyűjtése, idegen állampolgárok ellen lefolytatott vizsgálati eljárások során devizaösszegek begyűjtése és Románia területén jogi vagy fizikai személyek által okozott károk ellentételezéseként devizaösszegek kifizettetése nyugati partnerekkel.

Az IC „Dunarea” vállalat élén 1980 júniusától 1985 decemberéig Andronic Stelian, majd 1986 februárjától 1989 decemberéig, a forradalomig Anghelache Constantin állt. Mindketten fedőnevet használtak, ahogy a konspirált tisztek mindegyike ezen a területen. A két vezető időszakára esett a hírszerzés indiai piacokra való „betörése”. A művelet, amely 1981-től 1987-ig tartott, a „Kasmír” fedőnéven futott.

Az 1989. decemberi romániai forradalom a hírszerzésnek a külkereskedelem területén elfoglalt szerepét is megváltoztatta. 1990. január 10–15. között a több minisztérium delegáltjaiból álló bizottság az ICE Dunarea 1989 decembere előtti tevékenységét vizsgálta. A vizsgálat eredményét egy külön jelentés tartalmazta, mely szerint a

„Dunarea” külkereskedelmi vállalat létrehozásától 1989 decemberéig több mint 4,5 milliárd dollár forgalmat bonyolított.

A vállalat sorsáról egy 1990. március 25-én kelt kormányhatározat rendelkezett, amelyet Petre Roman miniszterelnök írt alá, és amely a végleges felszámolást mondta ki. A pénzügyi rendezés mellett a kormányhatározat 4. pontjában az áll, hogy a személyzetet szolgálati érdek alapján osztják szét és helyezik el, fizetésük pedig az érvényben lévő törvények szerint kerül megállapításra.

Az előadás lezárásaként a levéltár igazgatóasszonya bemutatta a CNSAS kiadásában megjelent *Actiunea „Recuperarea” Securitatea si emigrarea germanilor din Romania, 1962-1989* (A „Visszaszerzés” művelet: A Securitate és a romániai németek emigrálása, 1962–1989) című kötetet, amely a romániai kommunista diktatúra hivatalos állami keretei között, de titkos formában végrehajtott emberkereskedelmét mutatja be.

¹ A *Gandul Live* c. internetes lap beszámolót közölt „Az ICE Dunarea operatív anyag titkosítását feloldották” címmel. Az 1980-as években a cég számláin 4 milliárd dollár fordult meg. <http://www.gandul.info/gandul-live/gandul-live-arhiva-operativa-ice-dunarea-desecretizata-in-anii-80-prin-conturile-firmei-securitatii-s-au-plimbat-4-miliarde-de-dolari-12354293> (utolsó letöltés: 2014. június 3.). A *Digi24.ro* c. internetes oldal rövid beszámoló keretében mutatja be dr. Laura Stancu előadását: <http://www.digi24.ro/Stiri/Digi24/Actualitate/Stiri/Arhivele+ICE+Dunarea+Sasi+si+evrei+vanduti+ca+la+piata+de+regimu> (utolsó letöltés: 2014. június 4.). A *Hotnews.ro* oldalán Claudiu Zamfira „A »Dunarea«-dokumentumok. A Securitate külkereskedelmi vállalatának iratai kutathatók a CNSAS-ban” címmel tett közzé rövid ismertetőt a témában: <http://www.hotnews.ro/stiri-esential-16907231-documentele-dunarea-intreprinderea-comert-exterior-securitatii-pot-studiate-cnsas.htm> (utolsó letöltés: 2014. június 5.). A *The Epoch Times* c. internetes oldalon Loredana Diacu „Traian Basescu: Hagyják a szakembereket dolgozni!” címmel foglalkozott az „ICE Dunarea”-üggyel: <http://epochtimes-romania.com/news/traian-basescu-lasati-profesionistii-sa-lucreze---214729>. A *Realitatea.net* c. oldalon pedig „A »Dunarea«-archívumok titkosításának feloldása. Hogyan bonyolította a Securitate az ügyleteit” c. írás foglalkozott a kérdéssel: http://www.realitatea.net/arhivele-dunarea-desecretizate-cum-isi-derula-securitatea-afacerile_1409713.html (utolsó letöltés: 2014. június 6.). A *Romania Libera.ro* c. országos napilap internetes oldalán 2014. március 28-án jelent meg rövid összefoglaló a témában: <http://www.romanalibera.ro/actualitate/eveniment/ice-dunarea-avea--in-1990--4-miliarde-de-dolari-in-conturi-330632> (utolsó letöltés: 2014. június 6.).

² ACNSAS: Arhiva Consiliului National pentru Studierea Arhivelor Securitatii, azaz a Securitate Irattárait Vizsgáló Országos Bizottság Levéltára.

³ LC (leu convertibil): konvertibilis lej.

⁴ ACNSAS OVS, 2871. dosszié 12. kötet, 328.

⁵ Uo. 4. kötet.

⁶ Uo. 335.

⁷ Uo. 16. kötet, 31.

⁸ Uo. 8. kötet, 365.

⁹ Uo.